

УДК 336:368.025.6(477)

УПРАВЛІННЯ СТРАХУВАННЯМ ФІНАНСОВИХ РИЗИКІВ В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

MANAGEMENT OF FINANCIAL RISK INSURANCE IN THE CONDITIONS OF ECONOMIC INSTABILITY

Корват О.В.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри управління фінансовими послугами,
Харківський національний економічний університет
імені Семена Кузнеця

Плахотя А.А.

студентка фінансового факультету,
Харківський національний економічний університет
імені Семена Кузнеця

У статті розглянуто можливості використання страхування фінансових ризиків в Україні порівняно з країнами ЄС, проаналізовано тенденції змін на ринку страхування фінансових ризиків в Україні, запропоновано рекомендації для страхових компаній з управління розвитком страхових послуг зі страхування фінансових ризиків за умов економічної нестабільності.

Ключові слова: страхування фінансових ризиків, управління розвитком страхових послуг, страхова компанія, економічна нестабільність.

В статье рассмотрены возможности использования страхования финансовых рисков в Украине сравнительно со странами ЕС, проанализированы тенденции изменений на рынке страхования финансовых рисков в Украине, предложены рекомендации для страховых компаний по управлению развитием страховых услуг по страхованию финансовых рисков при условиях экономической нестабильности.

Ключевые слова: страхование финансовых рисков, управление развитием страховых услуг, страховая компания, экономическая нестабильность.

In the article the possibility of using financial risks insurance in Ukraine in comparison with EU countries was considered. The trends of changes in financial risks insurance on Ukraine market were analyzed. The recommendations for insurance companies considering management of the development of insurance services for financial risk insurance under the conditions of economic instability were proposed.

Keywords: financial risk insurance, management of the development of insurance services, insurance company, economic instability.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Стан економіки України з початком світової фінансової кризи кожного року погіршується. Сальдо фінансового результату підприємств (до оподаткування), згідно з даними Державної служби статистики України, 2014 року має від'ємний результат, а кількість суб'єктів ЄРДПОУ за період з 1 січня 2013 р. по 1 січня 2016 р. зменшилась на 16,4% [1]. Статистична інформація свідчить про несприятливе середовище для розвитку бізнесу, а також високий рівень фінансових ризиків, зокрема ризиків неплатежу, невиконання контрагентами договірних зобов'язань, втрати доходів, неодержання очікуваних прибутків як для суб'єктів господарювання так і для громадян. Гострота проблеми

посилюється кризовим станом фінансової системи України, що підвищує ймовірність і силу впливу фінансових ризиків у разі їх настання.

Відомо, що страхування широко використовується у всьому світі як інструмент зниження рівня ризиків. Але в умовах економічної нестабільності діяльність страхових компаній зі страхування фінансових ризиків сама стає вразливою до несприятливих подій, зокрема до можливої антиселекції договорів страхування у страхових портфелях страховиків, зниження платоспроможного попиту страхувальників з одночасним збільшенням конкуренції між страховими компаніями. Тому страховики, які здійснюють цей вид страхування під час криз, мають потребу у розробленні та запровадженні управлінських заходів, спрямованих на збере-

ження обсягів надання страхових послуг і їх рентабельності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Питання розвитку страхування фінансових ризиків в Україні широко вивчаються науковцями. Їх досліджували Д. Ваніна [2], С. Журавка [3], М. Клапків [4], О. Кузьменко [5], Н. Лисенкова [6], Г. Минкіна [7], О. Павлова [8], С. Сєміколенова [9], О. Тимошенко [10]. Наукові роботи зазначених авторів присвячені насамперед визначенню сутності фінансових ризиків, окремим теоретичним і практичним аспектам їх страхування з позицій підприємців і страхових компаній, напрямам удосконалення регулювання цієї сфери діяльності.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Слід відзначити, що у дослідженнях практично не висвітлюються проблемні аспекти діяльності страхових компаній зі страхування фінансових ризиків та їх менеджменту в умовах нестабільної економічної ситуації.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Метою статті є аналіз умов здійснення страхування фінансових ризиків в Україні, а також розробка практичних рекомендацій з управління страховиками розвитком послуг зі страхування фінансових ризиків під час економічної нестабільності.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Визначення поняття «фінансовий ризик» у дослідженнях вітчизняних науковців настільки суперечливе, що їх результати приводять більше до запитань, ніж відповідей. З метою обґрунтування сутності фінансового ризику доцільно з'ясувати, пов'язаний цей ризик лише з операціями у фінансово-кредитній сфері, фінансовими угодами, фінансовою діяльністю, або він характеризується втратами фінансових ресурсів і збитками під час будь-якої іншої діяльності [2, с. 184; 5, с. 174]. Для вирішення цієї проблеми доцільно вивчити багаторічний європейський досвід страхування та дослідити умови страхування, що регулюються законодавством України.

Згідно з Директивою 2009/138/ЄС Solvency II до ризиків фінансових втрат, які покриваються за 16 класом страхування, не пов'язаним зі страхуванням життя, відносять ризики безробіття, недостатності загальних доходів, поганої погоди, втрати прибутків, тривалих загальних витрат, непередбачуваних торгових витрат, втрати ринкової вартості, втрати оренди або зниження прибутків, інших непрямих торгових збитків, інших фінансових збитків, не пов'язаних із торгівлею, інших форм фінансових збитків [11, додаток I].

Характеристика та класифікаційні ознаки видів добровільного страхування, затверджені розпорядженням Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 9

липня 2010 р. № 565, [12] визначають страхування фінансових ризиків як вид страхування, за яким предметом договору страхування є майнові інтереси, що не суперечать закону, пов'язані зі збитками під час здійснення господарської діяльності. Цей вид страхування, згідно з вищезазначеним нормативним документом, може покривати збиток внаслідок перерви в господарській діяльності, порушення договірних зобов'язань (невиконання або неналежне виконання контрагентом договірних зобов'язань перед страхувальником), припинення права власності на майно, неможливості здійснення подорожі (поїздки) з причин, визначених у правилах та договорі страхування, непередбачених фінансових витрат (за винятком судових витрат та збитків, пов'язаних з втратою багажу під час поїздки) та фінансових збитків, пов'язаних із ризиками здійснення операцій з використанням платіжних карток [12].

Таким чином, в українській і європейській практиці страхування до фінансових ризиків належать ризики діяльності фізичних і юридичних осіб, що пов'язані як з фінансовими операціями, так і з можливим недоотриманням загальних доходів чи прибутку, а також неочікуваними витратами. При цьому кредитні ризики, ризики порук та судових витрат, які також за сутністю можна віднести до фінансових, виділені в окремі види (класи) страхування.

Порівняння характеристики та класифікаційних ознак видів добровільного страхування [12] з класифікацією ризиків Директиви 2009/138/ЄС Solvency II дає змогу виокремити такі суперечності.

1) Європейська класифікація до страхування фінансових ризиків відносить ризики непрямих збитків. Відомо, що з точки зору практики страхування страховому відшкодуванню підлягають перш за все прямі втрати, а непрямі збитки покриваються лише у разі, якщо це передбачено умовами договору страхування [13]. У національній практиці непрямі збитки, що виникли внаслідок настання страхових подій, відшкодовуються також і за іншими видами страхування, наприклад, за страхуванням від вогневих ризиків та ризиків стихійних явищ [12].

2) Згідно із законодавством України страхування інвестицій виділено в окремий вид, але в країнах ЄС ризики, пов'язані з інвестиціями, страхуються як фінансові.

3) Страхові компанії України, на відміну від європейських страховиків, мають обмежені можливості щодо страхування фінансових ризиків, зокрема вони не можуть приймати на страхування ризики безробіття, недостатності доходу, втрати прибутку, втрати ринкової вартості.

Незважаючи на зазначені вище проблеми, за статистичною інформацією Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг [14], добровільне страхування фінансових ризиків у структурі страхового ринку України займає доволі

значну частку – у середньому 14% страхових платежів та 18% страхових виплат протягом 2009–2015 рр. з більш ніж 60 видів добровільного та обов'язкового страхування, не страхування життя [13]. Слід відзначити, що частка страхування інвестицій на страховому ринку України практично дорівнює нулю. Це свідчить про доцільність об'єднання страхування інвестицій зі страхуванням фінансових ризиків, як прийнято у європейському законодавстві.

Для вирішення завдань дослідження проаналізуємо тенденції здійснення страхування фінансових ризиків протягом кризового періоду на основі консолідованих звітних даних страхового ринку України [14]. На рис. 1–5 представлена динаміка страхових платежів, страхових виплат і їх структури, кількості укладених договорів страхування, врегульованих страхових випадків, середніх тарифів та збитковості страхових сум, середніх та максимальних розмірів страхових сум і страхових виплат.

Страхові платежі та укладені договори страхування зі страхування фінансових ризиків протягом 2009–2015 рр. (рис. 1) мають тенденцію до зростання, на відміну від кількості страхових випадків та обсягів страхових виплат.

Порівняння динаміки змін середнього страхового тарифу (валових страхових платежів, поділених на загальний обсяг відповідальності) з показником збитковості страхових сум (страхових виплат, поділених на загальний обсяг відповідальності), представлено на рис. 2, дає змогу візуалізувати дисбаланс між рівнем зобов'язань сторін за договорами страхування: страхувальників – зі сплати страхових платежів, а страховиків – зі виплати відшкодувань, а саме значне завищення тарифних ставок.

Графічний аналіз факторів зміни обсягів валових страхових платежів (кількості договорів, страхового тарифу та середньої страхової суми) на рис. 1–4 показує, що основною причиною зростання внесків зі страхування фінансових ризиків протягом досліджуваного періоду є збільшення кількості укладених договорів. Слід відзначити тенденцію до зростання кількості договорів і надходжень платежів від фізичних осіб-страхувальників. Скорочення платежів від перестраховувальників (рис. 2) у 2012 р. було тимчасовим: протягом 2013–2015 рр. їх розміри поступово відновились до величини 2009–2010 рр.

На рис. 1, 4, 5 можна побачити тенденцію до скорочення страхових виплат за рахунок зни-

Рис. 1. Динаміка страхових платежів, виплат, кількості договорів та страхових випадків за добровільним страхуванням фінансових ризиків в Україні

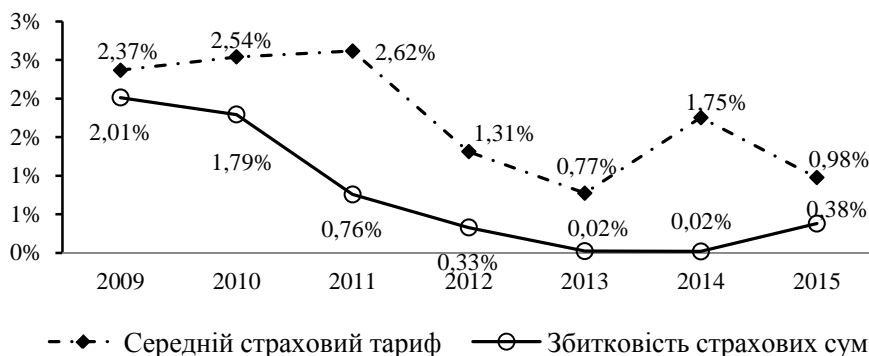

Рис. 2. Динаміка середнього страхового тарифу та збитковості страхових сум за добровільним страхуванням фінансових ризиків в Україні

ження середньої страхової виплати та зменшення страхових виплат перестраховальникам. Загалом нестабільні розміри і структура виплат (рис. 1, 5), а також значний розкид страхових сум і страхових виплат між середньою і максимальною (рис. 4) свідчать про високий страховий (технічний) ризик діяльності зі страхування фінансових ризиків [15, с. 11]. Слід також відзначити існування проблеми заборгованості

страхових компаній за страховими виплатами (рис. 5).

Аналіз операцій з перестраховання за страхуванням фінансових ризиків представлений на рис. 6–7.

Розміри страхових платежів, переданих у перестраховання, нестабільні за досліджуваний період (рис. 6). У середньому їх частка дорівнювала 49%. Динаміка структури платежів, що

Рис. 3. Динаміка структури страхових платежів за добровільним страхуванням фінансових ризиків в Україні

Рис. 4. Динаміка середніх і максимальних страхових сум та страхових виплат за добровільним страхуванням фінансових ризиків в Україні

передаються у перестраховання, свідчить про відносно невеликий обсяг операцій з нерезидентами і їх поступове збільшення.

Загалом обсяги операцій з перестраховання, які представлені на рис. 6–7, показують значні коливання та нестабільність. Частка виплат перестраховиків у страхових виплатах (рис. 7) змінюється сильніше, ніж частка премій, що передається у перестраховання (рис. 6). Якщо проаналізувати ефективність перестраховання (відношення частки виплат, компенсованих перестраховиками, до страхових премій, сплачених перестраховикам) за період 2009–2015 рр., то можна побачити, що вона вища з нерезидентами, ніж на внутрішньому ринку, майже у 4 рази. Загальну ефективність перестраховання можна також оцінити за показником рівня чистих виплат (відношення страхо-

вих виплат за вирахуванням частки, компенсованої перестраховиками, до страхових платежів за вирахуванням частки, сплаченої перестраховикам), представленим на рис. 8.

Значна розбіжність між рівнем виплат і рівнем чистих виплат у 2009–2010 рр. (рис. 8) свідчить про збитковість операцій з перестраховання перш за все за рахунок неефективності внутрішнього перестраховання.

Динаміка показника рівня виплат (рис. 8) дає змогу проаналізувати адекватність страхових тарифів. Для цього рівень виплат порівнюється з нормою виплат, яка обчислюється як 100% мінус норматив витрат на ведення справи. Слід зазначити, що норматив витрат на страховому ринку України встановлюється переважно в межах 20–40% страхових внесків, тобто норма виплат дорівнює 60–80%. Рівень виплат, який

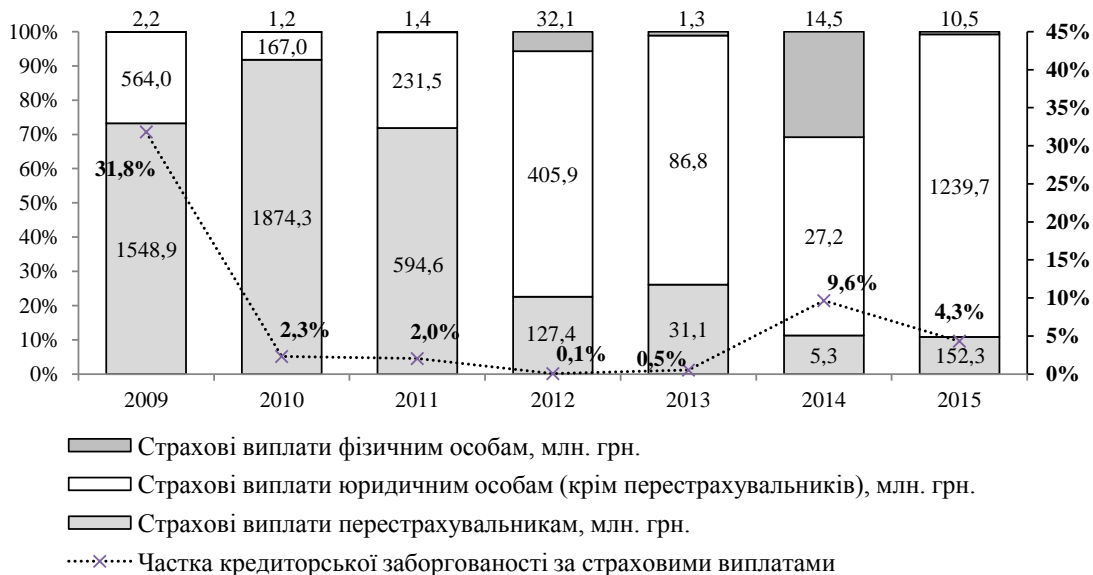

Рис. 5. Динаміка структури страхових виплат за добровільним страхуванням фінансових ризиків в Україні

Рис. 6. Динаміка частки страхових платежів, які передаються у перестраховання, за добровільним страхуванням фінансових ризиків в Україні

набагато нижче норми у 2011–2014 рр., свідчить про те, що страхові тарифи за страхуванням фінансових ризиків у цей період було завищено. Можна допустити, що основною причиною такого стану справ був високий рівень невизначеності у здійсненні цього виду страхування, який ретроспективно спостерігається на рис. 1, 4, 5, 7. Крім того, завищення тарифів могло бути викликане використанням страховальниками цього виду страхування для «оптимізації оподаткування, вивозу капіталу за кордон» [9, с. 93] та інших «фінансових схем» [3, с. 24].

Підтвердження чи спростування цих припущень є завданням державного наглядового органу, а виявлені за результатами аналізу консолідованих звітних даних проблеми зі страхуванням фінансових ризиків можуть бути вирішені через державне регулювання. Незважаючи на те, що згідно із законодавством України не допускається «будь-яке централізоване регулювання (уніфікація, обмеження, обов'язковість тощо) розмірів страхових платежів (тарифів) і страхових сум (страхового відшкодування), умов укладання страхових договорів, взаємоді-

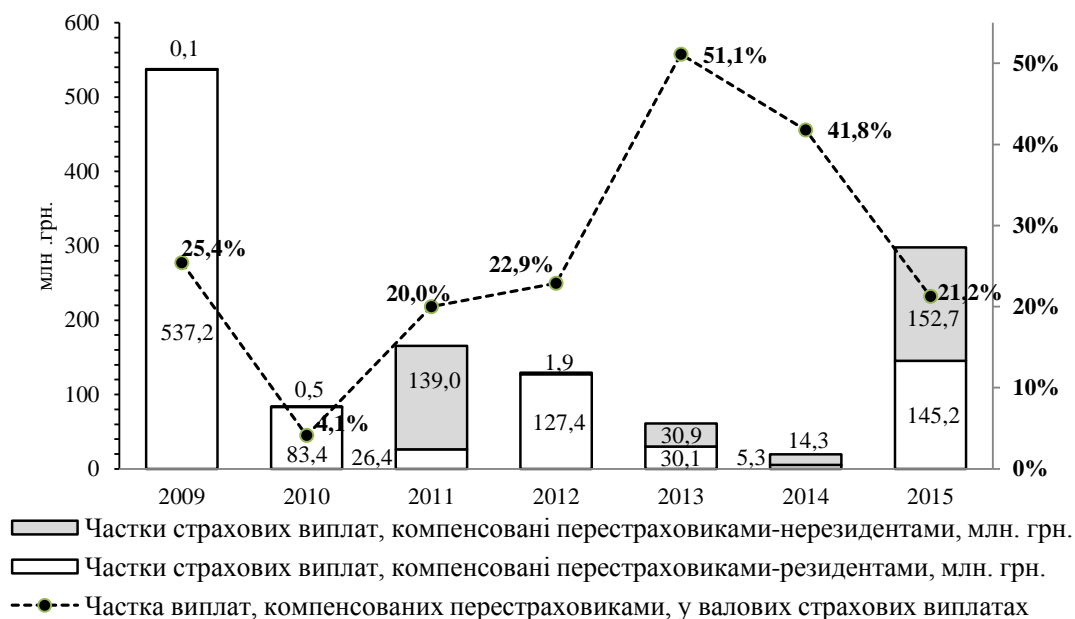

Рис. 7. Динаміка частки страхових виплат, компенсованих перестраховиками, за добровільним страхуванням фінансових ризиків в Україні

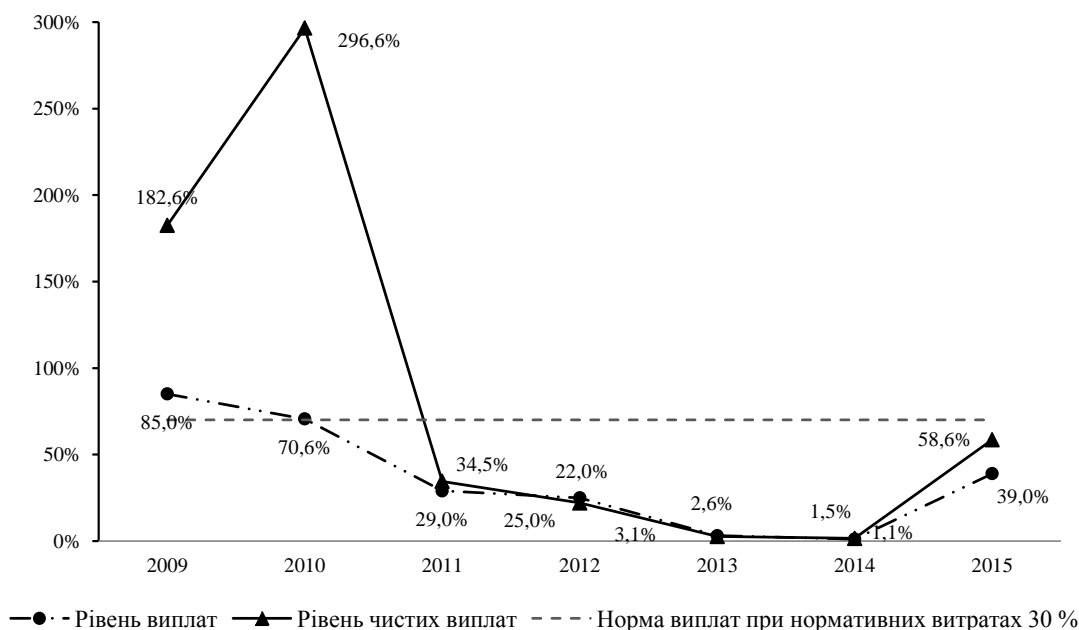

Рис. 8. Динаміка показників рівня виплат та рівня чистих виплат за добровільним страхуванням фінансових ризиків в Україні

носин страховика і страхувальника» [13], держава може впливати на цінову (тарифну) політику страховиків і умови страхування, зокрема, через гармонізацію національного законодавства з Директивами ЄС, гарантуючи «ефективний розвиток страхових послуг та захист інтересів страхувальників» [13].

А страхові компанії, що здійснюють страхування фінансових ризиків під час економічної нестабільності, зацікавлені в економічних результатах страхових операцій та збільшенні обсягів страхування. Аналіз статистичної інформації страхового ринку України дає змогу сформулювати рекомендації страховим компаніям з менеджменту страхових послуг.

Як було встановлено, страховики, здійснюючи страхування фінансових ризиків в умовах кризи, наражаються на високий рівень технічного ризику страхової діяльності. Його зниження може бути досягнуто за рахунок таких заходів:

1) більш обережне прийняття ризиків на страхування, зміна підходів до андеррайтингу на більш детальну оцінку ризиків з метою недопущення антиселекції у страховому портфелі;

2) збалансування обсягів відповідальності у страховому портфелі шляхом непропорційного перестраховання, а також обмеження страхових сум, що приймаються на страхування;

3) зниження виплат за подіями, які мають суб'єктивний характер, через встановлення франшиз і виключень зі страхових випадків;

4) формування страхових резервів коливаний збитковості та катастроф.

Окрему увагу під час управління розвитком страхових послуг страхові компанії мають приділяти умовам договорів страхування. Через те, що середній страховий тариф за страхуванням фінансових ризиків завищено, можна було б рекомендувати страховикам прагнути дотримуватися врівноваженості інтересів сторін страхових відносин під час існування «протилежності цілей страховиків і страхувальників» [9, с. 94]. Це буде підвищувати рівень довіри до страхових компаній і збільшувати попит на страхування.

Довіра до страховиків залежить перш за все від своєчасних і об'єктивних страхових виплат, які здійснюються за договорами страхування, тому скорочення строків врегулювання страхових претензій буде позитивно впливати на задоволеність клієнтів. Крім того, страхувальники мають бути чітко проінформовані щодо умов страхування. Нерозуміння особливостей страхових послуг навіть у разі правомірних дій страхової компанії може привести до негативного ставлення споживачів.

Для більш ефективного просування страхових продуктів в умовах кризи доцільно застосовувати заходи, які запропонував О. Хмелевський [16, с. 108]: пропозиція комбінованих послуг, приєднання додаткових послуг, урізно-

манітнення скидок і бонусів, розвиток нестандартних та нових продуктів. Можна навести такий приклад нестандартного продукту, як мікрострахування від фінансових збитків, пов'язаних з використанням платіжних карток. Загалом мікрострахування використовується для захисту майнових інтересів фізичних осіб з низькими доходами, тому рентабельність таких продуктів є низькою [17, с. 24–25]. Проте через мікрострахування страхові компанії в умовах кризи можуть здійснювати популяризацію страхових послуг та підвищувати довіру споживачів.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. У ході дослідження було з'ясовано, що фінансовими ризиками слід вважати ризики діяльності фізичних і юридичних осіб, що пов'язані як з можливими збитками за фінансовими операціями, так і з можливим недоотриманням загальних доходів, прибутку чи неочікуваними втратами. Фінансові ризики можуть підлягати страхуванню за декількома видами страхування, але нормативно-правові акти України обмежують можливість страхових компаній у цьому страхуванні порівняно із законодавством ЄС.

Збільшення обсягів страхування фінансових ризиків під час кризи в Україні підтверджує наявність попиту на ці послуги. Аналіз консолідованих звітних даних страховиків України дав змогу виявити тенденцію до зростання страхових платежів та кількості договорів страхування, завищення страхових тарифів, високу частку і неефективність перестраховання у перестраховиків-резидентів, нестабільність розмірів і структури страхових виплат, існування заборгованості страхових компаній за страховими виплатами.

З метою розвитку страхування фінансових ризиків під час економічної нестабільності з урахуванням виявлених проблем для страхових компаній було запропоновано заходи з управління страховими послугами, які можна об'єднати за такими напрямками:

1) зниження рівня технічного ризику страхової діяльності;

2) дотримання рівності інтересів сторін страхових відносин;

3) розширення спектру послуг та підвищення якості їх надання.

Слід погодитись з Д. Ваніною в тому, що управління фінансовими ризиками є однією з найменш досліджених сфер [2, с. 184]. Це твердження можна віднести і до страхування фінансових ризиків. Враховуючи високу потребу споживачів у цьому виді страхових послуг, доцільно спрямовувати наукові дослідження на ґрунтовне вивчення світового досвіду зі страхування фінансових ризиків та його державного регулювання з метою розробки практичних рекомендацій для суб'єктів страхових відносин і регуляторних органів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Державна служба статистики України: офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.org>.
2. Ваніна Д. Деякі аспекти страхування фінансових ризиків в Україні / Д. Ваніна // Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. – 2015. – № 1. – С. 183–187. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vzhdtu_econ_2015_1_28.
3. Журавка О. Проблемні аспекти страхування фінансових ризиків в Україні / О. Журавка // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: зб. наук. праць. – Т. 20. – Суми: УАБС НБУ, 2007. – С. 16–24.
4. Клапків М. Страхування фінансових ризиків: [монографія] / М. Клапків. – Тернопіль: Економічна думка; Карт-бланш, 2002. – 570 с.
5. Кузьменко О. Нові тенденції у страхуванні фінансових ризиків / О. Кузьменко // Нові вектори розвитку страхового ринку України: [монографія]. – Суми: Університетська книга, 2012. – С. 170–188.
6. Лисенкова Н. Страхування фінансових ризиків / Н. Лисенкова // Теорія та практика державного управління. – 2011. – Вип. 4. – С. 196–201.
7. Минкіна Г. Розвиток страхування фінансово-кредитних ризиків в Україні / Г. Минкіна // Наукові праці Полтавської державної академії. – 2013. – № 2. – Т. 2. – С.178–184.
8. Павлова О. Фінансові ризики: страхування та управління ними / О. Павлова // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2015. – Вип. 5. – С. 917–922. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: global-national.in.ua/archive/5-2015/186.pdf.
9. Семіколенова С. Проблеми та перспективи розвитку страхування фінансових ризиків в Україні / С. Семіколенова, А. Грабар // Наукові записки НаУКМА. Економічні науки. – 2013. – Т. 146. – С. 91–95. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/NaUKMAe_2013_146_19.pdf.
10. Тимошенко О. Страхування фінансових ризиків як фактор забезпечення фінансових ресурсів підприємства / О. Тимошенко // Економічний простір. – 2013. – № 71. – С. 135–143. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ecpros_2013_71_16.pdf.
11. Директива 2009/138/ЄС Solvency II Європейського Парламенту та Ради від 25 листопада 2009 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ufu.org.ua/files/zakon/EU/Solvency%20II_ukr.do.c.
12. Про затвердження Характеристики та класифікаційних ознак видів добровільного страхування: Розпорядження Держфінпослуг України від 9 липня 2010 р. № 565 (зі змінами станом на 13 серпня 2013 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1119-10>.
13. Про страхування: Закон України від 7 березня 1996 р. № 86/96-ВР (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/85/96-вр>.
14. Консолідовані звітні дані страхового ринку України / Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nfp.gov.ua/content/konsolidovani-zvitni-dani.html>.
15. Корват О. Ризики діяльності страховика / О. Корват. – Х.: ТОВ «Рейтинг», 2008. – 20 с. – (Препр./ХДТУБА).
16. Хмелевський О. Страхування за умов фінансової кризи: тенденції розвитку та елементи похвалення / О. Хмелевський // Вісник Хмельницького нац. ун-ту. – 2009. – № 2. – Т. 1 – С. 106–109.
17. Шірінян Л. Мікрострахування в Україні: бути чи не бути?: [монографія] / Л. Шірінян, А. Шірінян. – Черкаси: Видавництво Чабаненко Ю.А., 2012. – 208 с.